

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ. ΕΞΑΡΧΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η ΓΝΗΣΙΟΤΗΣ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

«Περὶ κενοδοξίας· καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονεάς
ἀνατρέφειν τὰ τέκνα».*

Β' Αἱ ἀνθρωπολογικαί, ψυχολογικαί καὶ παιδαγωγικαὶ γνῶμαι.

Αἱ ὁμοιότητες, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται μεταξύ τῆς κρινομένης συγγραφῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου⁵³, δὲν κρίνονται ἀπὸ τοὺς ἀρνούμενους τὴν γνησιότητα ὡς ἀρκετὰ ἀποδεικτικὰ τεκμήρια τῆς γνησιότητος· λέγεται μάλιστα, ὅτι αὐταὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἔργον μιμήσεως ἐκ μέρους κάποιου ἀγνώστου συγγραφέως. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὅμως ἀνευρίσκονται, λέγεται, μέσα εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτὴν καὶ πολλαὶ γνῶμαι ψυχολογικαὶ καὶ παιδαγωγικαὶ καὶ ἄλλαι καὶ μάλιστα βασικοῦ καὶ οὐδιώδους περιεχομένου, τὰς ὁποίας, λέγεται, «ματαίως θὰ ἀνεζητοῦμεν εἰς τὰ γνήσια τοῦ Χρυσοστόμου ἔργα ἢ δυσκολώτατα θὰ καταρθοῦμεν νὰ ἐντάξωμεν εἰς τὸν κύκλον τῶν παιδαγωγικῶν, ἀλλὰ καὶ θεολογικῶν καὶ λοιπῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων τοῦ ἱεροῦ πατροῦ»⁵⁴.

Ἄς ἐξετάσωμεν, τί συμβαίνει μὲ κάθε μίαν ἀπὸ τὰς ἀναφερομένας περιπτώσεις.

1. Αἱ ἀνθρωπολογικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ γνῶμαι.

α' «Ἡ ψυχολογικὴ θεωρία περὶ αἰσθήσεων», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδαγωγικοῦ καὶ διδακτικοῦ κατηχητικοῦ προβλήματος καὶ ἐκτίθεται μὲ πολλὴν εὐρύτητα (κεφ. 27-64) λέγεται, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἀπαντᾷ, ἀλλ' οὔτε νύξιν σχετικὴ γίνεται εἰς τὰ γνήσια ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀλλὰ πρῶτον πρέπει νὰ λεχθῆ, ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ παιδίου καὶ τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀπλῶς μία εἰκὼν ἢ παραβολὴ εὐρυτάτης μορφῆς καὶ ὄχι μία θεωρία. Ἡ δὲ ἀναζήτησίς της εἰς ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις ἢ εἰς παρεμφερὲς ἔργον τοῦ Χρυσοστόμου δὲν εἶναι δυνατὴ, διότι ὁ Χρυσ. δὲν εἶναι κυρίως παιδαγωγικὸς οὔτε καὶ μᾶς ἀφήκεν ἄλλο ἔργον, ὅπου θὰ ἀνεζητούσαμεν εὐλόγως ὁμοίαν χρῆσιν τῆς εἰκόνης ἢ παραβολῆς. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει βέβαια, ὅτι τόχα ἢ κρινομένη συγγραφὴ εἶναι ὄχι τοῦ Χρυσοστόμου, διότι ἔχει αὐτὴν τὴν παραβολὴν περὶ τοῦ παιδίου καὶ τῶν αἰσθήσεων. Διότι, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Δ. Σ. Μπαλᾶνος⁵⁵, ἡ μοναδικότης

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 170.

53. Πρβλ. F. Combefisius, S. Haidacher, F. Schulte εἰς τὰς ἐκδόσεις των.

54. Βλέπ. Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 25-26.

55. Εἰς τὴν «Ἐκκλησίαν», 1940 σελ. 153.

αὐτὴ «δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλῆς ἀπόδειξις κατὰ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου, διότι τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἡ μόνη ἐκτενὴς παιδαγωγικὴ πραγματεία τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξῃ τριαύτας ἀρχάς».

*Ἐπειτα ὁμως ἡ ἀναζήτησις ὁμοίων σκέψεων ἔστω καὶ σποραδικῶς μέσα εἰς τὰ ἔργα τοῦ Χρυσ. μᾶς δίδει λίαν καλὰ ἀποτελέσματα, ὅπως δεικνύουσιν αἱ ὑποσημειώσεις καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Haidacher καὶ ὅσαι ἐπὶ πλέον παρατίθενται εἰς τὴν ἐτοιμὴν ἡμετέραν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου. Αὐτὸ εἶναι ἕνας λόγος παραπάνω ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τῆς κρινομένης συγγραφῆς καὶ ἀρετὰ σπουδαῖος μάλιστα.

β' Ἡ παρομοίωσις τῆς παιδικῆς ψυχῆς πρὸς ἀρτισύστατον πόλιν, τῆς ὁποίας οἱ πολῖται εἶναι ξένοι «οὔπω οὐδενὸς ἔμπειροι» (κεφ. 25) θεωρεῖται ὡς διδάσκουσα τὴν θεωρίαν τοῦ *tabula rasa*. Αὐτὴ ἡ θεωρία, λέγεται, εἶναι «ξένη πρὸς τὸν Χρυσόστομον» καὶ «ἐν τινι μέτρῳ» ἀντίθετος «πρὸς ὠρισμένας ἀνθρωπολογικὰς καὶ θεολογικὰς προϋποθέσεις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος»⁵⁶.

Εἰς αὐτὰ παρατηροῦμεν πρῶτον καὶ κατ' ἀρχὴν, ὅτι τὸ ἀν «γνώμαι» ἐνὸς Πατρὸς ἀντιτίθενται πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα ἢ ὅχι ἠμπορεῖ νὰ ἀποτελῇ λόγον περὶ μὴ ὀρθοδοξίας του, ἔστω καὶ μερικῆς, ὅχι ὁμως καὶ ἐπιστημονικὸν λόγον περὶ μὴ γνησιότητος τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον περιέχει αὐτὰς καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν Πατέρα τοῦτον. Διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι οὐδεὶς Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἀναγνωρίζεται ὡς ἀλάθητος εἰς ὅλα τὰ ζητήματα· λέγεται καὶ ἀναγνωρίζεται τις ὡς Πατὴρ ὅταν ἔχη κυρίως ὀρθόδοξους διδασκαλίαι ἀναπτύξῃ, πηγὴ ὁμως καὶ αὐθεντία εἰς τὰ δογματικὰ ζητήματα εἶναι, ἐκτὸς τῆς Ἀγ. Γραφῆς, οἱ Πατέρες συγκροτοῦντες Οὐκοῦμ. Σύνοδον καὶ ἡ «ἱερά παραδόσις τῆς Ἐκκλησίας», τὴν ὁποίαν πάλιν ἐκφράζουν καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὅλοι ὁμοῦ ἐνιαίως καὶ κατὰ πνεῦμα λαμβανόμενοι καὶ ὅχι αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ Πατὴρ μεμονωμένως. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον τὸ μόνον κατὰ τῆς γνησιότητος, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ ἐξετασθῇ, εἶναι τὸ ἀν ἢ σκέψις αὐτὴ εἶναι ἢ ὅχι «ξένη πρὸς τὸν Χρυσόστομον».

Ἐν προκειμένῳ ἡ ἔκφρασις «οὔπω οὐδενὸς ἔμπειροι» δὲν σημαίνει ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ τὸ *tabula rasa*. Ἡ ἔκφρασις αὐτὴ σημαίνει ἀπλῶς, ὅτι τὸ νεογέννητον δὲν ἔχει ἀκόμη δοκιμάσει πείραν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἥτοι ἐντυπώσεις ἐξωτερικὰς. Ἄρα ἡ ἔκφρασις αὐτὴ οὔτε τὰ περὶ «ἐμφύτων» ἔχει ὑπ' ὄψει της οὔτε καὶ τὰ περὶ «ἐκ τῆς ἐμπειρίας». Ἡμπορεῖ μάλιστα νὰ λεχθῇ, ὅτι αὐτὴ ἡ ὑποψία αἴρεται ἀπολύτως ἐκ τῆς ἄλλης ἐκφράσεως τοῦ κεφ. 22, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ὑπάρχει «ἀπὸ φύσεως πλεονέκτημα»

56. Βλέπ. Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 26.

καὶ «ἀπὸ φύσεως ἐλάττωμα»⁵⁷. Περὶ τοῦ εὐπλάστου τῆς παιδικῆς ψυχῆς ὁμιλεῖ ἄλλως τε ὁ Χρυσ. καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῶν ἔργων του, ὅπως ἐκθέτομεν καὶ παρακάτω εἰς τὴν παράγραφον περὶ ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὸ «περὶ παίδων ἀγωγῆς» τοῦ Πλουτάρχου.

γ'. Αἱ «ἄλλαι τινὲς ψυχολογικαὶ ἀντιλήψεις», τὰς ὁποίας ἔχει ἡ κρινομένη συγγραφή καὶ δὲν ἔχει ὁ Χρυσ., εἶναι αἱ ἔξῃς⁵⁸.

1) Τὰ περὶ φυσιολογίας τῆς ὁσφρήσεως τοῦ κεφ. 54. Ἐπὶ ἄλλὰ ὁ Χρυσ. ὁμιλεῖ ὁμοίως περὶ τῆς ὁσφρήσεως καὶ τῶν μύρων καὶ εἰς ἄλλα ἔργα του, ὅπως π.γ. εἰς τὴν κθ' ὁμιλ. εἰς Ματθ. § 3 (Μ. 63,206), εἰς τὸ «περὶ παρθενίας» § 49 (Μ. 48,573), εἰς τὸν α' λόγον «μετὰ τὰς καλάνδας» § 8 (Μ. 48,974).

2) Ὁ γράφας τὴν κρινομένην συγγραφὴν «δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν γλῶσσαν τόσον ὡς αἰσθητήριον τῆς γεύσεως, ὅσον ὡς ὄργανον λόγου» (κεφ. 28 κ. ἔξ.). Ἐπὶ αὐτὸ καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸ εἶχαν κάμει καὶ ἡ Κ. Δ. τὸ ἔχει (π.χ. ἡ ἐπιστολὴ Ἰακώβου) καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χρυσ. πράττει, ὅπως φαίνεται π. χ. εἰς τὴν ιδ' ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. § 3 (Μ. 62,103 ἔξ., ὅπου ἐρμηνεύεται τὸ Ἐφεσ. Δ' 29) καὶ εἰς τὴν α' ὁμιλ. εἰς Ἐβρ. § 4 (Μ. 63,17 ἔξ.).

Ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὰς «ψυχικὰς ἀνάγκας τοῦ παιδιοῦ» εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ Χρυσ. καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν καθόλου ψυχικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς, ὥστε ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν σχετικὸν ὄχι μόνον νὰ μὴ εἶναι κατὰ τῆς Χρυσσοτομικῆς γνησιότητός της, ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ ἀποτελῇ καὶ ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν προέλευσιν της ἀπὸ τὸν Χρυσόστομον. Εἰς τὸ ἐκδοθησόμενον κείμενον ἔχομεν παραθέσει εἰς τὰς ὑποσημειώσεις καὶ σχετικὰς περικλοπὰς καὶ χωρῖα ἀπὸ τὰ γνήσια ἔργα τοῦ Χρυσόστομου.

2. Αἱ παιδαγωγικαὶ γνώμαι.

Ὁ κύριος χαρακτὴρ τῆς κρινομένης συγγραφῆς εἶναι παιδαγωγικός, ὥστε κάθε παρατήρησις ἐπὶ τῶν παιδαγωγικῶν γνωμῶν πρέπει μετὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ ἐξετασθῇ.

Καὶ οἱ ἀνοούμενοι τὴν γνησιότητα ἢ ἔστω ἀμφιβάλλοντες δι' αὐτὴν ὁμολογοῦν, ὅτι ὑπάρχουν πολλαὶ ὁμοιότητες καὶ ἀναλογίαι πρὸς τὰς γνώμας τῶν γνησίων ἔργων καὶ μάλιστα ὅτι αὐταὶ εἶναι περισσότεραι ἀπὸ τὰς διαφοράς. Παρὰ ταῦτα ὅμως αἱ ὑπάρχουσαι διαφοραὶ, ἐὰν βέβαια ὑπάρχουν, θεωροῦνται ὡς ἔχουσαι μεγαλύτεραν βαρῦτητα ἀπὸ τὰς ὁμοιότητας.

57. Αὐτὸ πάλιν δὲν λέγει τίποτε γιὰ κληρονομικότητα καὶ τὰ παρόμοια (Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 26, ὑποσημ. 2). Ἡ ἔκφρασις εἶναι ἀπλή ἐκ τῆς πραγματικότητος, ὅπως παρουσιάζεται εἰς τὸν παιδαγωγὸν ἤτοι τὸν μορφωτὴν, ἐν παραβολῇ μάλιστα πρὸς τὸν ἀγαματοποιόν, δηλαδὴ χωρὶς νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδράσεώς του.

58. Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 26 ὑποσημ. 3.

Αἱ τονιζόμεναι διαφοραὶ εἶναι αἱ ἐξῆς⁵⁹.

α' Ἡ ὑπόδειξις καὶ τῶν ἐξῆς δευτερευόντων παιδαγωγικῶν μέσων.

1) Ἡ παρατήρησις τοῦ κάλλους, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὰ βιβλία (κεφ. 59). Ἐπισημαίνεται περὶ τῶν ὁμοίων καλλονῶν ὅμως ὁμιλεῖ ὁ Χρυσ. καὶ εἰς τὴν λζ' ὁμιλ. εἰς Ματθ. § 7 (Μ. 57, 428) καὶ εἰς τὴν μθ' ὁμιλ. εἰς Ματθ. § 7 (Μ. 58, 502).

2) Ἡ διηνεκὴς ἐπανάληψις καὶ ἐπιμονὴ (κεφ. 28 καὶ 79). Ἐπισημαίνεται εἰς τὸ κεφ. 28 δὲν πρόκειται περὶ συστάσεως, ὅπως γίνεται συνεχῆς ἐπανάληψις, ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ μόνον περὶ τῆς συστάσεως, νὰ εὑρισκται τὸ παιδί εἰς ἀδιάκοπον σχέσιν καὶ ἀναστροφὴν μὲ τὰ κείμενα τῆς Ἀγ. Γραφῆς, μὲ τὰ «λόγια τοῦ Θεοῦ», ὥστε νὰ μὴ μπαίνουν ἄλλα σκέψεις ἀπὸ ἄλλα λόγια βλαβερά.

Ἐπισημαίνεται εἰς τὸ κεφ. 79 πρόκειται περὶ τῆς συστάσεως, ὅπως εἰς τὸ παιδί προσφέρονται πάντοτε ἡθιοπλαστικαὶ διηγήσεις ἀπὸ τὰ ἔργα μεγάλων ἡθικῶν προσωπικοτήτων, καὶ Χριστιανῶν καὶ μὴ Χριστιανῶν, οὐχὶ δὲ περὶ ἐπιμόνου ἐπαναλήψεως.

3) Ἡ κατάλληλος (ἐνδυμασία) περιβολὴ (κεφ. 57 καὶ 63). Εἰς τὸ κεφ. 57 γίνεται λόγος διὰ τὴν κόμμωσιν, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλήσαμεν ἤδη.

Εἰς τὸ κεφ. 63, ὅπου γίνεται λόγος διὰ τὴν ἀφήν, συνιστᾶται ὅπως καὶ εἰς τὰ ἐνδύματα καὶ εἰς τὰ στρώματα ἀποφεύγωνται τὰ μαλακὰ καὶ μαλθακά. Ὁμοίως ὁμιλεῖ ὁ Χρυσ. π. χ. καὶ εἰς τὴν κθ' ὁμιλ. εἰς Ἐβρ. § 3 (Μ. 63, 206).

4) Ἡ σκληραγωγία (κεφ. 63). Ἐν προκειμένῳ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω περὶ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῶν στρωμάτων προσθέτομεν καὶ ὅσα ὁ Χρυσ. λέγει εἰς τὴν ζ' ὁμιλ. εἰς Ἐβρ. § 4 (Μ. 63, 66 κ. ἐξ.), ὅπου συνιστᾶ γενικώτερον τὴν σκληραγωγίαν τῶν νέων.

β' Τὰ «ἤκιστα παιδαγωγικά» μέτρα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε, ὡς λέγεται, θὰ ὑπεδείκνυνεν ὁ Χρυσόστομος. Ὡς τοιαῦτα ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς.

1) Ἡ καλλιέργεια τῆς ζηλοτυπίας (ἐν τῷ κεφ. 77). Πρῶτον πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἂν εἰς τὸ κεφ. 77 πρόκειται περὶ καλλιεργείας τῆς ζηλοτυπίας ἢ περὶ κάποιου ἄλλου πράγματος.

Τὸ χωρίον λέγει· «Ἐὰν δὲ ἐπιζητῇ (δηλ. ὁ παῖς) τὴν ἐκεῖ (δηλ. ἐν τῷ θεάτρῳ) τέρισιν, εἴ τινας εὖροιμεν ὁμήλικας τούτου κατέχοντας, ἐπιδεικνύωμεν, ὥστε τῷ ζήλῳ κατέχεσθαι. Οὐδὲν γὰρ οὕτως κατορθοῖ, ὡς ζηλοτυπία, οὐδὲν οὕτως· καὶ ἐν πᾶσι τοῦτο πράττωμεν, μάλιστα ἂν ζηλότυπος ᾖ. Τοῦτο [μᾶλλον] μείζονα ἔχει τὴν ἰσχύν». Ἀπὸ τὸ χωρίον αὐτό, ὅταν τὸ διαβάσῃ κανεὶς μὲ προσοχήν, βγαίνει ὅτι ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὸν ζῆλον γενικῶς, ἄνευ δηλαδὴ εἰδικῆς καὶ μάλιστα κακῆς ἐμφανίσεως

του. Γεννᾶται λοιπὸν ζήτημα κατόπιν, ἂν ὁ ζήλος ἐδῶ εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν παρουσιάζεται εἰς τὴν ἠθικὴν ἢ εἰς τὴν μὴ ἠθικὴν ἐκδήλωσιν του. Ἡ ἐντύπωσις εἶναι πρῶτον, ὅτι ἐδῶ πρόκειται διὰ ἠθικὴν χρῆσιν τοῦ ἀδιαφόρου ζήλου, ὁπότε ἡ ἔνστασις καταπίπτει χωρὶς ἄλλην συζήτησιν. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ζήλος ἢ ἡ ζηλοτυπία ἐθεωρεῖτο, ὅτι ἦτο μὲ κακὴν ἔννοιαν, πάλιν πρέπει ἡ ἔνστασις νὰ ἐξετασθῇ ἀκριβέστερον.

Ἡ ζηλοτυπία μὲ τὴν κακὴν ἔννοιαν σημαίνει μίαν κακὴν στροφὴν μιᾶς γενικῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος ἐξετάζων τοὺς ἄλλους καὶ συγκρίνων τὴν κατάστασίν των πρὸς τὴν ἰδικὴν του λαμβάνει ἐπίγνωσιν τῆς ἰδικῆς του καὶ κατὰ ποιὸν καὶ κατὰ βαθμὸν. Ἡ ἐπίγνωσις αὐτὴ εἰμπορεῖ κατόπιν νὰ ἔχη διάφορον ἐκδήλωσιν, ἢ δηλαδὴ νὰ εὐχαριστηθῇ ὁ ἄνθρωπος, ἂν εὐρίσκειται εἰς τὴν ἰδίαν ἢ καὶ ἀνωτέραν κατάστασιν μὲ τὸν ἄλλον, ἢ νὰ λυπηθῇ ἂν εὐρίσκειται εἰς χειροτέραν. Ἐπίσης ἢμπορεῖ ὕστερα νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ἡ κοινωνικὴ του τάσις ἢ θετικῶς συγκαίρουσα, διὰ τὸ ὅτι ὁ ἄλλος εἶναι εἰς καλὴν κατάστασιν, ἢ τοῦναντίον ἀρνητικῶς λυπουμένη, διότι ὁ ἄλλος εἶναι καλὰ, καὶ φθονοῦσα αὐτὸν διὰ τοῦτο. Μαζὶ μ' αὐτὸ ἢμπορεῖ καὶ ἡ μορφωτήριος, ἢ πρὸς τὴν πρόδον τάσις, νὰ συγκινηθῇ καὶ νὰ ἐκδηλωθῇ, ὁπότε θὰ καταβληθούν καὶ προσπάθειαι δι' αὐτοβελτίωσιν καὶ αὐτοτελειοποίησιν, ὥστε οὗτος νὰ δυναθῇ νὰ φθάσῃ τὸν ἄλλον ἢ καὶ νὰ τὸν ξεπεράσῃ, ὅπερ λέγεται ἄμιλλα.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται φανερόν, ὅτι ὅταν μία λειτουργία τῆς ψυχῆς (ἢ ζηλοτυπία) ἀδιάφορος, ἦτοι οὔτε καλὴ οὔτε κακὴ, χρησιμοποιῆται ἵνα ἀναπτυχθῇ ὁ ὅλος ἄνθρωπος μὲ τὴν ἐνίσχυσιν ἄλλων θετικῶν λειτουργιῶν ἢ τάσεων, τότε ἡ ἐνέργεια αὐτὴ εἶναι μορφωτικὴ ἐνέργεια. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη πρόκειται περὶ κακῆς λειτουργίας τῆς ψυχῆς (ἢ ζηλοτυπία μὲ τὴν κακὴν ἔννοιαν), πάλιν ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ μορφωτικὴν ἐνέργειαν, ὅταν αὐτὴ ἢ κακὴ λειτουργία χρησιμοποιῆται ἢ παροχετεύεται πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐξυπηρέτησιν θετικῶν λειτουργιῶν χάριν τῆς μορφώσεως τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Διότι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀξιώματα τοῦ μορφωτικοῦ ἔργου, νὰ μετατρέπωνται δηλαδὴ τὰ ἀρνητικὰ στοιχεῖα εἰς ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων παράγοντας⁶⁰.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατ' ἀρχὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἔχομεν ἔπειτα νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη ἡ παιδαγωγικὴ αὐτὴ ἀπάντησις θὰ ἐθεωρεῖτο ἐσφαλμένη, πάλιν δὲν θὰ εἶχε καμμίαν ἀξίαν διὰ τὴν ἀρνησιν τῆς γνησιότητος τῆς κρινομένης συγγραφῆς. Διότι τὸ ζήτημα εἶναι ὄχι ἂν εἶναι ὀρθὴ ἢ ἐσφαλμένη ἡ γνώμη αὐτή, ἀλλ' ἂν εἶναι ἢ δὲν εἶναι σύμφωνος μὲ τὰς ἀν-

60. Περὶ τὰ σχετικὰ εἰς τὸ βιβλίον ἡμῶν «Τὸ μορφωτικὸν ἔργον κλπ.» σελ. 33 κ. ἔξ.—"Ὅμοια ὁμολογεῖ καὶ ὁ Δ. Ν. Μωραΐτης ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 4 ὑποσημ. τῆς μεταφράσεως λέγων, ὅτι δὲν δύναται, ἔστω καὶ σπανιώτατα ἐκμετάλλευσις τῆς ζηλοτυπίας ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ...

τιλήψεις τοῦ Χρυσ., ὅπως αὐταὶ παρουσιάζονται εἰς τὰ ἄλλα ἔργα του. Σχετικῶς ὅμως μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔχομεν π. χ. ὅσα γράφονται εἰς τὴν λα΄ ὀμιλ. εἰς Α΄ Κορ. § 4 (Μ. 61, 262 ἐξ.) περὶ τοῦ ζήλου ἢ φθόνου, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν μὲ τὴν γνώμην, τὴν ὁποῖαν ἀπαντῶμεν εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν.

2) Ἡ σύστασις (κεφ. 68) «περὶ παροξύνσεως καὶ τρόπον τινὰ διεγέρσεως καὶ ἐρεθισμοῦ τῶν παιδῶν» καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν πατέρα, ἀπὸ τὰ ὁμήλικα παιδιὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα τελείως ἀνεύθυνα, ὡς λέγεται, πρόσωπα (δούλους καὶ ἐλευθέρους), «ἵνα οὕτω ἐθισθῶσιν εἰς τὸ κρατεῖν τῶν παθῶν».

Ἡ σύστασις αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς «πείραμα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἥκιστα παιδαγωγικὸν καὶ Χρυσοστομικόν»⁶¹.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν, ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀνεύθυνα πρόσωπα ἐν τῇ ἀγωγῇ ἢ κρινομένη συγγραφῇ εἶναι πολὺ ἀδυστηρὰ, ἀφοῦ ὄχι μόνον τὰ ἀνεύθυνα ἀποκλείει (κεφ. 37 καὶ 38), ἀλλὰ καὶ ρητῶς εἰς τὸ 38ον κεφ. λέγει· «Δυνατὸν γὰρ καὶ παρὰ παιδῶν καὶ ἀκολούθων· μὴ πάντων· μηδὲ γὰρ πᾶσιν ἐξέστω τοῖς οἰκέτοις ἀναμίγνυσθαι...».

Ἐπειτα τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὸ κεφ. 68, ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ἄμεσον καθοδήγησιν τοῦ πατρὸς⁶² ἢ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγέντος καὶ πληρωνομένου καταλλήλου προσώπου⁶³.

Τὰ λεγόμενα εἰς τὸ κεφ. 68 ἀναφέρονται εἰς τὴν οἰκογενεῖαν καὶ εἰς τὴν οἰκογενειακὴν διαπαιδαγωγίαν τοῦ παιδιοῦ ὡς προπαρασκευὴν διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον («ἐν τοῖς οἰκείοις φέρειν τὸ πάθος»). Συνιστᾷ τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα νὰ ἀσκήσουν τὸν νεαρὸν βλαστὸν τῆς οἰκογενείας εἰς τὸ νὰ ὑπομῆναι τὰς δυσχερεῖας τῆς ζωῆς, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν αὐτοκυριαρχίαν ἢτοι τὴν «ἐγκράτειαν» παρὰ τοὺς παροξύνοντας ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς.

Ὁ τονισμὸς τοῦ ἔργου τούτου εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ἀνατροφὴν ἀποτελεῖ μίαν ἀπαίτησιν, ἢ ὁποῖα μᾶς ἐνθυμίζει τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ «σχολείου ἐργασίας» ἢ τοῦ «κοινωνικοῦ σχολείου», ὥστε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς νὰ εἶναι ἢ ἀπαίτησις τοῦ συγγραφέως ὄχι μόνον ὀρθή, ἀλλὰ καὶ πάρα πολὺ νεωτεριστικὴ.

Ἄλλ' ἢ ἀπαίτησις αὕτη, καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο ἀναχρονιστικὴ καὶ «ἥκιστα παιδαγωγικὴ», πάλιν δὲν θὰ ἐνίσχυε τὴν γνώμην, ὅτι ἢ κρινομένη συγγραφὴ δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι Χρυσοστομικὴ. Διότι αὐτὰ ἢ παρόμοια ἀπαι-

61. Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 27.

62. Κεφ. 67. «Πανταχοῦ δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις ὁ πατὴρ κύριος».

63. Κεφ. 38. «Ἄλλ' ὅσοι τῶν οἰκετῶν χρήσιμοι συναντιλαμβανέσθωσαν· εἰ δὲ μηδεὶς ἐστίν, ἐλεύθερον μισθῶ ζήτησον, ἄνδρα ἐνάρετον· κἀκείνῳ μάλιστα τὰ πάντα ἐπίτρεσον, ὥστε συναντιλαβέσθαι τοῦ ἔργου».

τεῖ ὁ Χρυσ. καὶ εἰς τὰ ἀναμφισβητήτως γνήσια ἔργα του, ὅπως π. χ. εἰς τὴν ιε' ὁμιλ. εἰς Ἔφεσο, § 4 (Μ. 62, 110), ὅπου ὁμιλεῖ διὰ τὴν οἰκοδόσποιαν παροξυνομένην ὑπὸ τῆς ὑπηρετρίας. Εἰς δὲ τὸν λόγον του «Περὶ παρθενίας» § 38 (Μ. 48, 561) ἀναφέρει (ὅπως καὶ εἰς τὸ κεφ. 68) ὁ Χρυσ. τὴν ἀσκησιν μέσα εἰς τὴν οἰκογένειαν ὡς γινομένην κατὰ τὸ πρότυπον τῆς παλαιστρας, «ὅπου πρὸς τοὺς οἰκείους ἢ γυμνασίᾳ κλπ.».

3) Ἡ ἀσκησις τῶν παιδῶν νὰ ὑποφέρουν «τὸ καταφρονεῖσθαι καὶ διαπτύεσθαι» (κεφ. 70) κρίνεται ὡς κἄτι τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον «νὰ διανοήθῃ ποτὲ ὁ ἱερός Χρυσόστομος», διότι, λέγεται, αὐτὸ ἀποτελεῖ «ἐκμηδενισμόν τῆς προσωπικότητος ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς διήθεν ἀσκήσεως εἰς τὴν Χριστιανικὴν ταπεινοφροσύνην»⁶⁴.

Ὁ Χρυσ. ὅμως τούναντίον ὄχι μόνον «διανοήθη», ἀλλὰ καὶ ρητῶς συνιστᾷ εἰς τοὺς ἀκροατάς του τὴν μίμησιν τοῦ Ι. Χ. ὅταν ὁμιλῇ γιὰ τὴν καταφρόνησιν καὶ τοὺς ἐμπτυσμούς, τοὺς ὁποίους ὁ Ι. Χ. ὑπέστη κατὰ τὰ Πάθη. Ἀπὸ αὐτὸ ἤμπορεῖ νὰ συμπεράνῃ κανεὶς, ὅτι ἡ σύστασις ὅπως οἱ παῖδες ἀσχοῦνται ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας εἰς αὐτό, ὥστε νὰ τὸ ἐπιτύχουν πλήρως εἰς τὴν ὄριμον ἡλικίαν, ὅπου χρειάζεται ἡ ὑπομονὴ διὰ τὴν περιφρόνησιν ἐκ μέρους τοῦ κόσμου, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κἄτι, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀδύνατον «νὰ διανοήθῃ ὁ ἱερός Χρυσόστομος».

4) Ἡ κρινομένη συγγραφὴ ἀποκλίνει, λέγεται, «πρὸς τὰ ἄκρως αὐστηρὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς, ἐνῶ ὁ Χρυσ. κηρύσσεται πάντοτε ὑπὲρ τοῦ μέτρου μεταξὺ ἐπιεικείας καὶ αὐστηρότητος». Διότι ὁ Χρυσ. ἐρμηνεύων τὰ σχετικὰ χωρία ἀπὸ τὰ ἐπιστολάς τοῦ ἁπ. Παύλου λέγει πράγματα, τὰ ὁποῖα, λέγεται, εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν μὲ ὅσα λέγονται εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν.

Ἀλλὰ μία προσεκτικὴ παρατήρησις πείθει, ὅτι εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν συνιστᾶται «ἀσκησις» τῶν παιδιῶν, μὲ ἀγάπην ὅμως καὶ μὲ παιδαγωγικὴν προοπτικὴν, ὥστε νὰ μὴ ὑπερβαίνεται τὸ μέτρον (κεφ. 30). Τούναντίον εἰς τὴν ἐρμηνείαν ἐκείνην ὁ Χρυσ. κατακρίνει, σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην τοῦ ἁπ. Παύλου, κάθε ἀπρόσεκτον καὶ ἀκαιρον κακὴν συμπεριφορὰν τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, πράγμα τὸ ὁποῖον βέβαια ἔχει κακὰ παιδαγωγικὰ ἀποτελέσματα. Ὡστε κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχει κἄν σημεῖον ἀντιθέσεως. Ἄς ἴδωμεν ὅμως εἰς τὰς λεπτομερείας κάθε μίαν παρατήρησιν.

α'. Λέγεται, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς κρινομένης συγγραφῆς «συνιστᾷ διαρκεῖς ἀπειλάς καὶ ἐμπνευσιν φόβου εἰς τοὺς παιδαγωγουμένους», καὶ αὐτὸ εἶναι «ἄκρως αὐστηρὸν» καὶ «ἥμισυ παιδαγωγικὸν» μέσον.

Εἰς τὴν κρινομένην ὅμως συγγραφὴν δὲν συνιστῶνται «διαρκῶς» ἀπειλαὶ κλπ., ἀλλὰ τούναντίον ἐναλλαγὴ ἐπιεικείας καὶ αὐστηρότητος, ἢ ὁποῖα

πάλιν συνιστάται νὰ θυθμίζεται κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ κατὰ τὸ παιδί, νὰ παρέχεται δὲ καὶ «ἄνεσις». Τοῦτο φαίνεται ἐκ τοῦ κεφ. 30, ὅπου συνιστῶνται «κόλασον κολάκευσον», «πληγὰς μὴ συνεχῶς λαμβανέτω», «ἀπειλαὶ μὴ προχωρεῖτωσαν εἰς ἔργον» καὶ «ὅταν μέντοι ἴδῃς ἀπὸ τοῦ φόβου κερδάναντα, ἄνεσ». Ὁμοίᾳ καὶ εἰς τὸ κεφ. 61, ὅπου λέγεται «ἐπαγγέλλου», «πάντα ἀπειλήσον». Εἰς τὸ κεφ. 20 πάλιν σаниστᾶται ἡ δέουσα χρῆσις τῆς πατρικῆς δυνάμεως χάριν τοῦ παιδιοῦ, «κέρρησο τῇ ἀρχῇ εἰς δέον».

Ἄλλὰ ἐκτὸς αὐτοῦ, εἶναι ζήτημα ἂν ἡ χρῆσις τῶν ἀπειλῶν καὶ τοῦ φόβου εἶναι παιδαγωγικῶς ἀπηγορευμένη. Δι' αὐτὸ ἂς ἐπιτραπῇ νὰ ἐκθέσωμεν κάπως πλατύτερον τὰ σχετικὰ ζητήματα.

Σήμερον γνωρίζομεν ὅλοι, ὅτι τρεῖς εἶναι αἱ κύρια διαδοχικαὶ βαθμίδες τῆς ψυχικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πρόσωπα, ἦτοι

α' ὁ φόβος

β' ὁ σεβασμὸς

καὶ γ' ἡ ἀγάπη.

Ὁ φόβος ἀναφέρεται εἰς πρόσωπον, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται φορεὺς ἰσχύος ἢ δυνάμεως καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο ἡμπορεῖ εἰς τὸ μέλλον νὰ προσβληθῇ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου ἢ καὶ αὐτῆ ἡ ὑπόστασις. Καὶ ὅσον ζωηροτέρα εἶναι ἡ «πρόληψις», ἦτοι ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἀναπαράστασις τῆς ἐνδεχομένης βλάβης, τόσον καὶ μεγαλυτέρα εἶναι ἡ δύναμις τῆς εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς στάσεως καὶ πράξεως τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸν φόβον. Ἐδῶ βασίζεται τὸ φαινόμενον τῆς τρομοκρατίας.

Βεβαίως ὁ φόβος ὑπάρχει κυρίαρχος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου, ὅταν αὐτὸ εἶναι ἀκόμη ἀνανάπτυντον, ἦτοι πρῶτῃ «κατ' ἐπικρατοῦσαν ὀρμὴν» καὶ ὄχι «κατὰ προτίμησιν τοῦ ποιητικῶς κατ' ἀξίαν ἀνωτέρου», δηλ. «κατὰ προαίρεσιν», ὅπως ἄλλως λέγεται. Διότι διὰ νὰ πράξῃ τὸ ἄτομον «κατὰ προαίρεσιν», πρέπει πρῶτον νὰ ἔχῃ ἀναπτυχθῆ τὸ ἀξιολογικὸν του αἰσθητήριον καὶ ὁ ἀξιολογικὸς «ζυγὸς» του. Ἐπίσης πρέπει τὸ ἄτομον νὰ ἔχῃ καὶ «ἠθικὴν αὐτεξουσιότητα», ἡ ὁποία τὸ εὐρεθὲν ἀξιολογικῶς ἀνώτερον νὰ ἡμπορῇ νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ καὶ ὅταν ἀκόμη εἶνα ἢ περισσότερα ἄλλα εἶναι ζωηρότερα βιολογικῶς μηχανικῶς. Ἡ παιδικὴ ἡλικία ἔχει χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τὸ «πράττειν κατ' ἐπικρατοῦσαν ὀρμὴν». Δι' αὐτὸ τὰ ἰσχυρότερα πρόσωπα ἢ πράγματα διακρίνονται κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν μεβάσις τὸ κατὰ πόσον ἀπειλοῦν τὸν ἀνήλικον καὶ προκαλοῦν τὸν φόβον. Ὅταν κατόπιν ἀναπτυχθῇ ἡ ἀξιολογικὴ εὐαισθησία τοῦ παιδιοῦ, τότε βοηθουμένη αὐτῆ εἰς τὴν πράξιν καὶ ἀπὸ τὸν φόβον προχωρεῖ καὶ ἀναβιβάζει τὸ ἄτομον, ὥστε τοῦτο νὰ αἰσθάνεται ὄχι «φόβον», ἀλλὰ «σεβασμὸν». Ὅταν δὲ ὑστερον τὸ ἀξιολογικῶς ἀνώτερον ἀποκτήσῃ ὡς τοιοῦτον τὴν ἐπιρροὴν του καὶ ὑποχρεώσῃ πλέον εἰς προτίμησίν του, ἄνευ δηλ. τοῦ στοιχείου

τῆς ἐπικινδύνου δυνάμεως, τότε ἔχομεν τὴν καθαρὰν ἀγάπην, ἣτις «ἔξω βάλλει τὸν φόβον», κατὰ τὸν ἀπ. Παῦλον.

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὀλίγοι ἄνθρωποι πράττουν μόνον ἐξ «ἀγάπης». Οἱ περισσότεροι πράττουν ἀπὸ «φόβου» καὶ ἀπὸ «σεβασμόν». Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ πάλιν δὲν ἰσχύει γενικῶς, διότι κατὰ τὴν ἐνηλικίωσιν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου κάθε φορὰν καὶ διάφοροι ἀξιολογικαὶ λειτουργίαι ἀναπτύσσονται καὶ κατὰ διάφορον βαθμὸν καὶ τρόπον. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον κάθε φορὰν καὶ αἱ τρεῖς μορφαὶ παρουσιάζονται, ἦτοι καὶ ὁ φόβος καὶ ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι αὐτὸ συμβαίνει εἰς διαφόρους ἀξιολογικὰς περιοχάς. Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι καὶ αἱ διάφοροι μορφωτικαὶ ἐνέργειαι καὶ τὰ μέσα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν μόρφωσίν του⁶⁵, ἠμποροῦν καὶ πρέπει κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ χρησιμοποιηθοῦν, ὥστε νὰ προκαληθῆται καὶ φόβος καὶ σεβασμὸς καὶ ἀγάπη. Διὰ τοὺς λόγους τούτους αἴρεται ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι αἱ ἀπειλαὶ κλπ., τὰ ὁποῖα συνιστῶνται εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν, εἶναι «ἥμιστα παιδαγωγικά» μέσα. Ἀπομένει λοιπὸν μόνον νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν αὐτὰ εἶναι σύμφωνα πρὸς τὰς γνώμας τοῦ Χρυσ., ὅσα εἶναι εἰς τὰ ἄλλα γνήσια ἔργα του, ἢ ὄχι.

Ἐξετάζοντες τὰ πράγματα πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁμοίως γνώμας ἐκφράζει ὁ Χρ. καὶ ἀλλαχοῦ. Οὕτω εἰς τὴν ὁμιλίαν «Εἰς τό, γῆρα καταλεγέσθω...» § 8 καὶ 9 (Μ. 51, 328 ἐξ.) συνιστᾷ τὴν χρῆσιν καὶ τῆς αὐστηρότητος, ὅπως καὶ εἰς τὸ κεφ. 20 καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ κεφ. 30. Εἰς τὴν ιβ' ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. § 1 (Μ. 62, 87 ἐξ.) συνιστᾷ, ἵνα ὁ διδάσκαλος κάμνη χρῆσιν καὶ τοῦ φόβου Θεοῦ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸ κεφ. 40⁶⁶. Εἰς τὴν ιθ' ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. § 2 (Μ. 62, 130) καὶ εἰς τὴν γγ' ὁμιλ. εἰς Ματθ. § 3 (Μ. 58, 530) συνιστᾷ τὴν διὰ τῆς ἰδέας τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κολάσεως ὑποβολήθησιν τῆς ἠθικῆς ζωῆς ἐν εἴδει φαρμάκων. Περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ ἀναγκαιότητος τῆς σκέψεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἠθικὸν βίον βλέπ. καὶ τὴν β' ὁμιλ. εἰς Β' Θεσσ. § 3 καὶ 4 (Μ. 62, 476 κ. ἐξ.).

Ὡς πρὸς ἱστορίας τῆς Π. Δ., αἱ ὁποῖαι νὰ ἐμπνέουν τρόπον, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἐξῆς.

Εἰς τὸ κεφ. 52 πρόκειται περὶ τῆς «διδασκείας ὕλης», ἡ ὁποία ρυθμίζεται κατὰ τὴν βαθμίδα ἐξελίξεως τοῦ παιδιοῦ. Βάσις τίθεται βέβαια ἡ φρονηματιστικὴ ἀξία καὶ ὄχι ἡ πραγματολογικὴ, καὶ δὲν βλέπομεν τὸν λόγον νὰ θεωρηθῆ ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ὡς μὴ Χρυσοστομικὴ.

Διὰ τὰ λεγόμενα εἰς τὸ κεφ. 58, ὅτι δηλαδὴ πρὸς χαλιναγώγησιν τῆς ἀφροδισίου ἐπιθυμίας ὠφελεῖ ἡ διήγησις τῶν «κατὰ τοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ,

65. Βλέπ. ὅσα περὶ τῶν μορφ. ἐνεργειῶν λέγονται εἰς τὸ βιβλίον ἡμῶν «Τὸ μορφ. ἔργον κλπ.» σελ. 25 κ. ἐξ.

66. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς θερησκευτικῆς εὐλαβείας διὰ τὴν ὄλην μόρφωσιν πρβλ. καὶ W. Gruehn - Β. Ἐξάρχου, Ψυχολ. τῆς θερησκείας 1988 σελ. 125 ἐξ.

τοὺς ὀλισθήσαντας εἰς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων (Γεν. ζ', 1 ἐξ.)· τὰ κατὰ τοὺς Σοδομίτας κλπ.», λέγομεν τὰ ἐξῆς.

Γίνεται ἡ παρατήρησις, ὅτι «ἀκόμη καὶ τὰς ἀκολασίας τῶν Σοδομιτῶν φαίνεται, ὅτι πρέπει νὰ μανθάνωσιν οἱ παῖδες καὶ οἱ ἔφηβοι»⁶⁷ κατὰ τὴν κρινομένην συγγραφὴν. Ἀλλὰ αἱ συστάσεις αὐταὶ γίνονται, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι, πρὸς χαλιναγώγησιν τῆς ἀφροδισίου ὁρμῆς. Δὲν πρόκειται ἔπειτα περὶ τῆς μικρᾶς παιδικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὅποτε καὶ σήμερον συνιστᾶται ἡ «ἀφροδισίος διαφώτισις» τῶν νέων καὶ τῶν νεανίδων. Εἶναι ἄλλως τε γνωστόν, ὅτι ὄχι μόνον γενικῶς οἱ ἔφηβοι εἶναι πληροφορημένοι, ἀλλὰ εἰδικώτερον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χρυσ. εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἐλέγοντο καὶ διεπράττοντο τὰ ἀφροδίσια μηδὲ αὐτῆς τῆς παιδευαστίας ἐξαιρουμένης. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον παρὰδοξον θὰ ἦτο ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, ἂν δηλαδὴ δὲν θὰ συνιστᾶτο ἡ διήγησις ἐκείνη τῆς Π. Δ., ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἐφαίνοντο τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀφροδισίων ἀκολασιῶν. Ὁληθῶς ἄλλως τε ἡ σχετικὴ ἀγωγή τῆς κρινομένης συγγραφῆς (κσφ. 59 - 62) δὲν συνίσταται εἰς αὐτὰς τὰς διηγήσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέσα, καὶ ἀρνητικὰ καὶ θετικὰ ἐνισχυτικὰ, ὅπως π.χ. τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰωσήφ, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς τὸν Χρυσ. προσφιλέστατον παράδειγμα σωφροσύνης καὶ ἔγκρατειας⁶⁸.

3. Ἄλλαι παρατηρήσεις.

Ἐκτὸς τῶν παρατηρήσεων ὡς πρὸς τὰς ἀνθρωπολογικὰς, ψυχολογικὰς καὶ τὰς παιδαγωγικὰς γνώμας τῆς κρινομένης συγγραφῆς, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὡς μὴ Χρυσοστομικαί, γίνονται καὶ ἀντίθετοι παρατηρήσεις. Λέγεται δηλαδὴ, ὅτι ἀπὸ τὴν κρινομένην συγγραφὴν λείπουν στοιχεῖα καὶ γνώμαι, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ ἠμποροῦσαν ποτὲ νὰ λείπουν ἀπὸ γνήσιον ἔργον τοῦ Χρυσόστομου, ὅπως αὐτό. Ἄς ἐξετάσωμεν καὶ αὐτὰς τὰς ἐνστάσεις.

α'. Ἐλλειψις παραδειγμάτων ἀπὸ τὴν ἀγ. Γραφὴν διὰ τὴν καθοδήγησιν τῶν γονέων εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων. Ὁ Χρυσ., λέγεται, «κατοχυρώνει συνήθως τὰς παιδαγωγικὰς του γνώμας καὶ ὑποθήκας» μὲ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Ἱ. Ἱστορίαν ὅπως τοῦ Ἡλεί, τοῦ Σαμουήλ, τῆς Ἀννης⁶⁹.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐνστάσεως εἶναι, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν παραδείγματα «ἀγωγῆς» ἀπὸ τὴν Ἱ. Ἱστ. καὶ ὄχι ἀνθρώπων μὲ ἀρετὰς ἄλλα ἢ βῆτα, διότι τέτοια ἔχει ἡ κρινομένη συγγραφὴ. Ἀλλὰ πρῶτον δὲν ἔχομεν ἄλλην συστηματικὴν παιδαγωγικὴν συγγραφὴν τοῦ Χρυσ. διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ συγκρίνωμεν καὶ νὰ

67. Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 30.

68. Πρβλ. π. χ. β' λόγ. πρὸς Σταγειρ. § 12 (Μ. 47, 470), ι' ὁμιλ. εἰς Κολ. § 5 (Μ. 62, 372) ὡς καὶ ξβ' ὁμιλ. εἰς Γέν. § 4 (Μ. 54, 537 κ. ἐξ.) ὅπου ἐρμηνεύεται τὸ σχετικὸν χωρίον.

69. Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 30.

κρίνωμεν. Ὅπου ἀναφέρονται τὰ ὑποδείγματα καλῶν ἢ κακῶν (Ἦλει) παιδαγωγῶν γονέων, ἐκεῖ πρόκειται περὶ ἐκθέσεως τῶν στοιχείων μιᾶς πράξεως ἢ τῶν χαρακτηριστικῶν ἐνὸς προσώπου, ὅπως π. γ. εἰς τοὺς λόγους εἰς τὴν Ἄνναν, τὴν μητέρα τοῦ Σαμουήλ. Εἰς τὴν κρινομένην ὁμως συγγραφὴν ἀναλύονται ἀρεταὶ καὶ ὄχι παιδαγωγικαὶ ἐνέργειαι, ὥστε τὸ ὅτι ἀναφέρονται παραδείγματα τῶν ἀρετῶν ἀπὸ τὴν ἀγ. Γραφὴν νὰ εἶναι ἀρκετὸν δεῖγμα τῆς ὁμοιότητος πρὸς τὰ ἄλλα γνήσια ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου.

β'. Ἡ κρινομένη συγγραφὴ περιέχει, μόνη αὐτὴ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Χρυσ., «κατηχητικὰς διαπραγματεύσεις», διότι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου ὑπάρχουν ἄλλαι τοιαῦται⁷⁰. Ἄλλ' ὅπως καὶ παραπάνω (σελ. 159) εἴπομεν, ἡ κρινομένη συγγραφὴ εἶναι τὸ μόνον διασωθὲν ἔργον τοῦ Χρυσ. μὲ καθαρῶς παιδαγωγικὸν χαρακτῆρα, ὥστε κάθε σύγκρισις νὰ εἶναι ἐσφαλμένη βασικῶς, ἀφοῦ θὰ συγκρίνωνται τὰ ἀσύγκριτα⁷¹.

γ'. Ἡ κρινομένη συγγραφὴ, ἐνῶ ὁμιλεῖ διὰ τὴν καθοδήγησιν καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν παιδιῶν ἀπὸ τοὺς γονεῖς, δὲν λέγει οὔτε λέξιν διὰ τὰ καθήκοντα τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς. Ἡ ἀπαίτησις αὐτὴ παραγνωρίζει, ὅτι εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν δὲν γίνεται καὶ λόγος «περὶ καθηκόντων», ὥστε νὰ ἐπερίμενε κανεὶς λόγον καὶ περὶ δικαιωμάτων, ἦτοι περὶ τῶν ἀντιθέτων καθηκόντων. Διότι ἡ κρινομένη συγγραφὴ ὁμιλεῖ γιὰ τὸν τρόπον ἐκτελέσεως τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς τῶν ἀρρένων (ἐκ παρόργου μόνον τῶν θηλέων), τὸ ὁποῖον ἡ οἰκογένεια καὶ ἰδίᾳ ὁ πατέρας πρέπει νὰ ἐκτελῇ.

δ'. Ὑπάρχει, λέγεται, ἀντίθεσις μεταξὺ διαφόρων γνωμῶν τῆς κρινομένης συγγραφῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς γνώμας τοῦ Χρυσοστόμου. Παράδειγμα ἀντιθέσεως φέρεται ἡ παραχώρησις εἰς τὰ «πολιτικὰ πράγματα», (κεφ. 89 καὶ 84) πρῶγμα τὸ ὁποῖον, λέγεται, δὲν κάμνει ὁ Χρυσόστομος.

Ἄλλὰ πρῶτον καὶ κύριον δὲν πρόκειται εἰς τὰ κεφάλαια αὐτὰ γιὰ «παραχώρησιν», ἀλλὰ γιὰ «ἀπαίτησιν» ἢ μᾶλλον «ἀπαιτήσεις», ὥστε τὰ πολιτικὰ πράγματα νὰ μὴ φέρουν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰς γενικὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστοῦ. Διότι εἰς τὸ κεφ. 89 ἀπαιτεῖται νὰ δίδεται εἰς τὰ παι-

70. Ἐν. ἀν. σελ. 31.

71. Ὁ Δ. Ν. Μωραΐτης εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ «Παπύρου» σελ. 17 λέγει «Ἄφ' ἑτέρου ἡ πραγματεία αὕτη σχεδὸν οὐδεμίαν ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς γνήσιον λόγον τοῦ Χρυσοστόμου, τὸν ὑπ' ἀριθ. 27 «Περὶ παίδων ἀνατροφῆς» (Μ. 63, 763 κ. ἐξ.), ὃν καὶ ὁ Migne παραδέχεται καὶ δημοσιεύει μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου». Προφανῶς θὰ πρόκειται περὶ λάθους. Διότι ὁ «λόγος» αὐτὸς δὲν εἶναι λόγος, ἀλλ' ἀπλῶς «ἐκλογὴ» ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἄρα «κατὰ μέρος» μὲν γνήσιον προῖόν τοῦ Χρυσοστόμου, «κατὰ σύνθεσιν» ὁμως «ὄχι γνήσιον», ἀφοῦ εἶναι τοῦ Διαφνοπάτου πόνημα (βλ. ἀνωτέρω ὑποσ. 13).

διὰ ἐπάγγελμα ἐκ «τῶν οὐκ ἐχόντων ἁμαρτήματα», καὶ αὐτὸ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸ στρατιωτικὸν καὶ εἰς τὸ δικηγορικὸν καὶ εἰς «ὄτιοῦν τοιοῦτον» ἐπάγγελμα ἀπὸ ὅσα ἀρμύζουσιν εἰς ἐλευθέρους τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων. Εἰς τὸ κεφ. 84 τονίζεται, ὅτι ὁ νέος, ἂν εἶναι ἐγκρατής, θὰ ἔχη εὐδοκίμῃσιν καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα.

Ἐάν ἀκόμη ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ κρινομένη συγγραφή ἐξετάζει τὴν ἀγωγήν τῶν νέων, οἱ ὅποιοι πρόκειται νὰ ζήσουν καὶ νὰ δράσουν εἰς τὸν κόσμον καὶ δὲν θὰ γίνουσι ἀναχωρηταὶ μοναχοί⁷², τότε καταλαβαίνει κανεὶς, ὅτι μία ἀπαιτήσις ἀντίθετος, δηλαδὴ νὰ μὴ ἀσκοῦν κοσμικὰ ἐπαγγέλματα, θὰ ἦτο παρὰ πᾶσαν λογικὴν. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δίδεται εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν μόνον ὁ χριστιανικὸς τρόπος ἐκλογῆς καὶ ἀσκήσεως τῶν κοινωνικῶν ἔργων.

Ἐπειτα ὁμοίως καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Ὁ Χρυσ. ἐκφράζει ὁμοίως γνώμας. Διὰ τὴν εὐλαβῆ καὶ ἠθικὴν ζωὴν ἐντὸς τοῦ κόσμου ὁμιλεῖ π.χ. εἰς τὴν κα' ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. § 1 (Μ. 62, 150). Διὰ τὰ «πολιτικὰ πράγματα» λέγει ὁμοίως εἰς τὴν γ' ὁμιλ. εἰς Ἰωάν. § 1 (Μ. 59, 37) καὶ διὰ τὰ στρατιωτικὰ καὶ λοιπὰ εἰς τὴν ε' ὁμιλ. εἰς Α' Θεσσ. § 3 (Μ. 62, 426).

ε' Αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Χρυσ. καὶ τῆς κρινομένης συγγραφῆς, τὰς ὁποίας φέρουσιν οἱ ἀρνούμενοι τὴν γνησιότητα, εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Ἐδῶ γίνεται εὐρὺς λόγος γιὰ τὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ἐνῶ ὁ Χρυσ. «σπανίως σχετικῶς καὶ μόνον ἀκροθιγῶς καὶ παρεμπιπτόντως ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν»⁷³.

Ἐν προκειμένῳ ἰσχύουσιν ὅσα ἐλέχθησαν παραπάνω σελ. 340 ἔξ. ὡς πρὸς τὴν «ψυχολογικὴν θεωρίαν περὶ αἰσθήσεων». Ἄλλα δηλαδὴ παρόμοια ἔργα τοῦ Χρυσ. δὲν ὑπάρχουσιν ὥστε νὰ ἡμπορῇ κανεὶς νὰ κάμνη σύγκρισιν. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι τὰ λεγόμενα ταῦτα δὲν εὐσταθοῦν μεθοδολογικῶς.

2) Εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν χρησιμοποιεῖται ψυχολογικὴ «ὀρολογία» διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν χρησιμοποιουμένην ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Χρυσ. δηλαδὴ ἔχει π.χ. τοὺς ὄρους «γενικώτατον πάθος», «τὸ θυμῶδες», «λογισμὸς», «νοῦς ἠνίοχος»· οἱ ὅποιοι δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν.

Ἡ φράσις «γενικώτατον πάθος» δὲν εἶναι ὄρος, ἀλλ' ἀπλῆ ἔκφρασις. Διότι εἰς τὴν ιζ' ὁμιλίαν εἰς Ματθ. § 1 (Μ. 57, 255) ἀφοῦ εἰπῆ ὁ Χρυσ. γιὰ τὴν διδασκαλικὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἰ. Χ., τὴν μετ' ἐξουσίας γινομένην, λέγει «Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τῶν γενικωτάτων ἐν ἡμῖν παθῶν, θυμοῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας» (ταῦτα γὰρ ἐστὶ μάλιστα τὰ τυραννοῦντα ἐν ἡμῖν καὶ τῶν ἄλ-

72. Πρβλ. κεφ. 19. «Θρέψον ἀθλητὴν τῷ Χριστῷ, καὶ ἐν κόσμῳ ὄντα διδάξον εὐλαβῆ ἐκ πρώτης ἡλικίας».

73. Δ. Ν. Μωραΐτου, μν. ἔ. σελ. 35.

λων ὄντα φυσικότερα)...». Οἱ μόνοι λοιπὸν ἀπομένοντες ὄροι εἶναι «θυμὸς» καὶ «ἐπιθυμία», οἱ ὁποῖοι ἐπανειλημμένως χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ἰζ' ὀμιλ. Ματθ., καὶ οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν.

Περὶ τοῦ «λογισμοῦ» (καὶ ὄχι λογιστικοῦ) καὶ «νοῦ ἡνίοχου» γίνεται λόγος εἰς τὴν ἰζ' ὀμιλ. εἰς Ἐφεσ. § 3 (Μ. 62,120). Ἀφοῦ ἀναπτυχθοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν εὐτραπείαν καὶ τὰ λοιπὰ πάθη, προστίθεται : «Ταῦτα δὴ οὖν τὰ δύο τῆς ψυχῆς εἶδη ρυθμίσαντες καὶ ὑποζεύξαντες τῷ λογισμῷ, καθάπερ ἵππους εὐηνίους, τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμὸν, οὕτως ἐπιστήσωμεν τὸν νοῦν ἡνίοχον...» Συντακτικὴ ἀνάλυσις τῆς φράσεως μᾶς ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ «ἡνίοχον» δὲν εἶναι ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς εἰς τὸ «νοῦν» (ὁ ἡνίοχος νοῦς), ἀλλὰ οἰονεὶ κατηγορούμενον εἰς τὸ «νοῦν», τὸ ὁποῖον πάλιν εἶναι ἀντικείμενον τοῦ «ἐπιστήσωμεν». Ἡ χρῆσις τοῦ «ἡνίοχος» γίνεται ἔνεκα τῆς παραβολῆς πρὸς τοὺς ἵππους τοὺς εὐηνίους, ὁπότε ὁ «νοῦς» δὲν εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τὸ «λογιστικόν», ἀλλὰ κἄτι ἐπὶ πλέον. Εἰς τὴν ἰζ' ὀμιλ. εἰς Α' Κορ. § 3 (Μ. 61,144) καλεῖται καὶ ὁ λογισμὸς ἡνίοχος χωρὶς κἄν νὰ ἀναφέρεται ἢ λέξις «νοῦς»⁷⁴.

3) Ὁ Χρυσ. ἀξιολογεῖ τὰς ψυχολογικὰς λειτουργίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν γίνεται εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν. Ὡς ἀξιολόγησις θεωρεῖται τὸ λεγόμενον εἰς τὸ παραπάνω χωρίον τῆς ἰζ' ὀμιλίας εἰς Ματθ. § 1 (Μ. 57,255), ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὰ «γενικώτατα πάθη». Εἶναι ὁμως φανερόν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ «ἀξιολογήσεως», ἤτοι περὶ «ἐκτιμήσεως κατ' ἀξίαν», ἀλλὰ περὶ κρίσεως ποσοτικῆς ἢ ἰσχύος, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν χαρακτηρισμῶν «τὰ τυραννοῦντα» καὶ «φυσικότερα».

*Γ'. Ἡ ἐξάρτησις τῆς κρινομένης συγγραφῆς ἀπὸ παλαιότερα (ἀρχαῖα)
Ἑλληνικὰ συγγράμματα καὶ διδασκαλίας.*

Ὁ Fr. Schulte ἐπεχείρησε νὰ καθορίσῃ τὴν σχέσιν, ποὺ ὑπάρχει εἰς τὸ παιδ. περιεχόμενον μεταξὺ τῆς κρινομένης συγγραφῆς καὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν διδασκαλιῶν⁷⁵. Ἐπεὶ ἀναφέρει καὶ παλαιότερας σχετικὰς μερικὰς ἐρεῦνας⁷⁶. Καὶ πρῶτον ὁ Sch. ἐξετάζει τὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς κρινομένης συγγραφῆς καὶ τοῦ γνωστοῦ ἔργου «περὶ παιδῶν ἀγωγῆς», ὅπερ ἀποδίδεται εἰς τὸν Πλούταρχον. Πρὸς τῷ χωρίῳ ἐκ τῆς γ' ὀμιλ. εἰς Ἰωάν. § 1 ἔχει καὶ

74. Ἡ ἰθύνοσα θέσις τοῦ «νοῦ» ἢ τοῦ «λογισμοῦ» ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ἢ ὁποία θεωρεῖται ἐστία τῶν «παθῶν», εἶναι ἀνέκαθεν ἑλληνικὴ σκέψις. Πρβλ. π.χ. Πλάτωνος Φαῖδρ. 246 Α ἐξ. 247 Β 25 C D. Ἀπολ. 30 Ε. Κ λ ή μ. Ἄ λ ε ξ. Παιδαγ. II, 28, 3 Μ. Βασιλείου Παραίνεσις πρὸς νέους, κεφ. VII, VIII, IX.

75. Εἰς τὴν σελ. XIX κ. ἐξ.

76. Π.χ. τοῦ Pohlenz περὶ χρησιμοποίησεως τοῦ ἔργου τοῦ Πλουτάρχου «περὶ εὐθυμίας», Zeitschrift f. wissenschaftliche Theologie XLVIII 1, 1904, σελ. 92 κ. ἐξ.

τὸ σχετικὸν τοῦ Μ. Βασιλείου ὡς πρὸς τὸ εὐπλαστον τῆς παιδικῆς ψυχῆς⁷⁷. Πρὸς τοῦτοις ὁμιλεῖ ὁ Sch. καὶ διὰ τὴν καθόλου ἐπίδρασιν τῶν κυνικῶν καὶ στωϊκῶν φιλοσοφημάτων ἐπὶ τῶν χριστιανῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς⁷⁸. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων παραπέμπει καὶ εἰς τὰ σχετικὰ χωρία τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος ὡς πρὸς τὰς ἔδρας τῶν ψυχ. λειτουργιῶν, ὅπως εἶχε κάμει καὶ ὁ Haidacher⁷⁹. Περὶ ἀμέσου ἐπιδράσεως δὲν γίνεται κἂν λόγος· μόνον ἡ γενικὴ ἐπίδρασις τῆς φιλοσοφ. παραδόσεως ὑπάρχει.

Ὁ Chr. Baur ἀναφέρει τὰ ἐκ τοῦ Πλάτωνος, ὅπως καὶ ὁ Schulte, καὶ τονίζει, ὅτι ἡ τριχοτομικὴ διάκρισις δὲν ἀπαντᾷ πλήρως εἰς ἄλλα ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου⁸⁰. Αὐτὸ μάλιστα τὸ θεωρεῖ καὶ ὡς ἔνδειξιν, ὅτι ἡ κρινομένη συγγραφὴ ἴσως προέρχεται ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν σπουδῶν τοῦ Χρυσ. ἢ τοῦλάχιστον ὄχι πολὺ ὕστερον⁸¹.

Ὁ Δ. Ν. Μωραΐτης ἀναφέρει τὰ παραπάνω χωρὶς νὰ μνημονεύῃ ὁμοίως τοὺς προηγουμένους καὶ τὰ θεωρεῖ ὡς λόγους κατὰ τῆς γνησιότητος τῆς συγγραφῆς⁸².

Ἄς ἴδωμεν καὶ ἐδῶ, πῶς ἀκριβῶς ἔχουν τὰ πράγματα.

1. Ἡ ἐξάρτησις ἀπὸ τὸ «περὶ παίδων ἀγωγῆς».

Δύο στοιχεῖα ἀναφέρονται καὶ συγκρίνονται· α' τὸ περὶ τοῦ εὐπλάστου τῆς ψυχῆς καὶ τῆς μονιμότητος τοῦ ἀποτελέσματος, ὅπερ περιέχεται εἰς τὰ κεφ. 20 καὶ 21· β' ἡ μὴ διήγησις τῶν τυχόντων μύθων (κεφ. 38 καὶ 39).

Ἡ ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τῶν πραγμάτων μᾶς παρουσιάζει τὰ ἑξῆς. α' Ὁ Χρυσ. κάμνει π. χ. ὁμοιον λόγον καὶ εἰς τὴν γ' ὁμιλ. εἰς Ἰωάν. § 1 (Μ. 59,37 ἑξ.) καὶ εἰς τὴν β' ὁμιλ. εἰς Β' Θεσο. § 4 (Μ. 62,478) διὰ τὸ εὐπλαστον τῆς ψυχῆς. Μία παραβολὴ τῶν ἐν σελ. 354 ἀντιπαρατιθεμένων τριῶν τούτων κειμένων, ἥτοι καὶ τοῦ περὶ «παίδων ἀγωγῆς» καὶ τῆς κρινομένης συγγραφῆς καὶ τῶν παραπάνω χωρίων τοῦ Χρυσ., παρουσιάζει ὑπάρχουσαν μεγαλυτέραν ὁμοιότητα ὡς πρὸς τὴν φράσιν μεταξὺ τῶν χωρίων τοῦ Χρυσ. καὶ τοῦ περὶ παίδων ἀγωγῆς παρὰ μεταξὺ τῆς κρινομένης συγγραφῆς καὶ τοῦ περὶ παίδων ἀγωγῆς· ἐπίσης καὶ τοῦ Μ. Βασ. ἡ φράσις ὁμοιάζει περισσότερον πρὸς τὴν τοῦ Πλουτάρχου. Θὰ ἔπρεπεν ἄρα, ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ δώσῃ τέτοιαν ἀξίαν, νὰ ἀρνηθῇ τὴν γνησιότητα μᾶλλον τῶν γνησίων ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου παρὰ τῆς κρινομένης συγγραφῆς! β' Τὸ ἴδιο καὶ χειρότερον συμβαίνει καὶ μὲ τὸ δεύτερον στοιχεῖον, δηλαδὴ

77. Ἐκ τοῦ «Ὅροι κατὰ πλάτος», ἐρώτ. ιε, § 4 (Μ. 32,956 Α).

78. Εἰς τὴν σελ. XXII.

79. Σελ. 61 ὑποσημ. 3

80. Εἰς τὸ μν. ἔ. τόμ. Α'. σελ. 144.

81. Βλέπ. παρακάτω.

82. Εἰς τὸ μν. ἔ. σελ. 32 κ. ἑξ.

τὴν μὴ διήγησιν εἰς τὰ παῖδια τῶν τυχόντων μύθων. Καὶ πρῶτον τὸ περὶ παίδων ἀγωγῆς μνημονεύει τὴν σχετικὴν γνώμην τοῦ «δαιμονίου Πλάτωνος»⁸³ καὶ λέγει, ὅτι εἶναι ὀρθή. Ἔπειτα ἡ διατύπωσις εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ «περὶ παίδων ἀγωγῆς». Τουναντίον ἡ ὁμοιότης τῆς φράσεως μεταξὺ τῆς κρινομένης συγγραφῆς καὶ

Γ' ὁμιλ. εἰς Ἰωάνν. § 1
(*Μ. 59, 37* ἐξ.)

«Μὴ ταῦτα, μὴ, ἀδελφοί! Καὶ γὰρ μάλιστα ἡ ἡλικία τούτων δεῖται τῶν ἀκουσμάτων. Ἀπαλή γὰρ οὖσα ἐναποτίθεται τὰ λεγόμενα καθάπερ τινος σφραγίδος τῆς ἀκροάσεως ἐν κηρῷ τῇ διανοίᾳ τῇ τούτων ἐντυπωμένης».

Πρβλ. Γ' Λόγος πρὸς πιστὸν πατέρα § 6 (κατωτέρω εἰς τὰ περὶ τῆς φιλολογικῆς ἐνότητος λεγόμενα).

Β' ὁμιλ. εἰς Β' Θεσσ. § 4
(*Μ. 62, 478*)

«...Πρὸς γὰρ διαλέξεις ἡ ψυχὴ ποιοῦται. ...ὡςπερ γὰρ κηρὸς τις ἐστὶν ἡ ψυχὴ· ἂν μὲν γὰρ ψυχρὰς ἐπαγάγῃς ὁμιλίας, ἐπύρρως αὐτὴν καὶ ἐσκήρουνας, ἂν δὲ πεπυρωμένας, ἐμάλαξας· μαλάξας δὲ τυποῖς πρὸς ὅπερ ἂν θέλῃς καὶ τὴν εἰκόνα τὴν βασιλικὴν ἐγχαράττεις».

Β' ὁμιλ. εἰς Β' Θεσσ. § 4
(*Μ. 62, 478*)

«Διό, παρακαλῶ, ἀπὸ τίτθης τὰ παῖδια λαμβάνοντες μὴ μύθοις γραϊκοῖς αὐτὰ ἐνεθίζωμεν, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας...».

κα' ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. (Μ. 62, 150)

«...τῇ δὲ ἀνοίᾳ προσθήκη γίνεται καὶ τὰ παρὰ τῶν ἔξωθεν λόγων, ὅταν μάθωσιν ἐκεῖ τοῦς παρ' αὐτοῖς θανατοζομένους ἡρώας παθῶν δούλους ὄντας».

Παροῦσα συγγραφὴ
κεφ. 20

«Ἄν εἰς ἀπαλήν ἔτι οὖσαν τὴν ψυχὴν ἐντυπωθῇ τὰ καλὰ διδάγματα, οὐδεὶς αὐτὰ ἐξελεῖν δυνήσεται, ὅταν σκληρὰ γένηται, ὡς τύπος, ὡςπερ καὶ ὁ κηρὸς».

κεφ. 21

«Ἐπειδὴν δὲ τύχη τυπώθῃναι (ὁ μαργαρίτης), οὐκέτι κύριός ἐστι διατυποῦσαι. Τὸ μὲ γὰρ ἀπαλὸν πρὸς πᾶν ἐπιτήδειόν ἐστι, ... τὸ δὲ σκληρὸν, ὡςπερ ἀπολαβόντινα διάθεσιν τὴν σκληρότητα, οὐκ εὐκόλως αὐτῆς ἐξίσταται οὐδὲ ἐφ' ἐτέραν μετοικίζεται διάθεσιν».

κεφ. 38

«Μὴ τοίνυν, μηδὲ μύθοις ἀκουσέτωσαν λοιπῶν δεις καὶ γραῶδεις».

κεφ. 39

«(ἐπανερχόμενος μετὰ παρέκβασιν) Μὴ τοίνυν ἀκουσέτωσαν μύθους τοιούτους».

Πλουτάρχου, Περὶ παίδων ἀγωγῆς κεφ. 7

«Ἐϋπλαστον γὰρ καὶ ὑγρὸν ἡ νεότης καὶ ταῖς τούτων ψυχαῖς ἀπαλαῖς ἔτι τὰ μαθήματα ἐντήκεται· πᾶν δὲ τὸ σκληρὸν χαλεπῶς μαλάττεται. Καθάπερ γὰρ αἱ σφραγίδες τοῖς ἀπαλοῖς ἐναπομάττονται κηροῖς, οὕτως αἱ μαθήσεις ταῖς τῶν ἔτι παιδίων ψυχαῖς ἐναποτυποῦνται».

Μεγ. Βασιλ. Ὅρ. κατὰ πλάτ. ἐρώτ. ιε' § 4 (*Μ. 31, 956A*).

«Ἐϋπλαστον οὖν ἔτι οὖσαν καὶ ἀπαλήν τὴν ψυχὴν καὶ ὡς κηρὸν εὐεῖκτον ταῖς τῶν ἐπιβαλλομένων μορφαῖς ραδίως ἐκτυπωμένην, πρὸς πᾶσαν ἀγαθῶν ἄσκησιν εὐθὺς καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐνάγεσθαι χρή».

κεφ. 7

«Καὶ μοι δοκεῖ Πλάτων ὁ δαιμόσιος ἐμμελῶς παραινέειν ταῖς τίτθαις μὴ τοὺς τυχόντας μύθους τοῖς παιδίοις λέγειν, ἵνα μὴ τὰς τούτων ψυχαῖς ἐξ ἀρχῆς ἀνοίας καὶ διαφθορᾶς ἀναπίμπλασθαι συμβαίνει».

τοῦ χωρίου β' ὁμιλ. εἰς Β' Θεσσ. § 4 (Μ. 62,478) εἶναι μεγίστη. Τὰ δὲ ἐν τῇ κα' ὁμιλ. εἰς Ἐφεσ. (Μ. 62,120) εἶναι καθ' ὕλην ἐπεξηγήσεις τῶν ἀπηγορευμένων μύθων.

Ἐκ τῶν ὅλων αὐτὰ φαίνεται καθαρά, ὅτι, ἂν ὑπάρχη ἐξάρτησις τῆς κρινομένης συγγραφῆς, αὐτὴ εἶναι ἐξάρτησις οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ τὸν Χρυσόστομον καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ «Περὶ παίδων ἀγωγῆς».

2. Ἡ διδασκαλία περὶ ἔδρας τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν.

Ἡ διδασκαλία θεωρεῖται μὲν Πλατωνικὴ, ἀλλὰ, λέγεται, μονάχα εἰς τὴν κρινομένην συγγραφὴν εὐρίσκεται, ὅχι δὲ καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀλλὰ εἰς τὴν ε' ὁμιλ. εἰς Ἐβρ. § 5 (Μ. 61, 144—145) γίνεται λόγος περὶ τοῦ θώρακος ὡς ἔδρας τοῦ θυμοῦ καὶ περὶ τοῦ ἐγκεφάλου ὡς ἔδρας τοῦ λογιστικοῦ. Περὶ τοῦ ἥπατος ὡς ἔδρας τῆς ἐπιθυμίας δὲν εὐρήκαμεν χωρίον εἰς τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκτὸς ἂν μᾶς διέφυγε κανένα. Πρόκειται ἄλλως τε περὶ «κοινοῦ κτήματος» τῆς ἐποχῆς, εἰς δὲ τὴν κρινομένην συγγραφὴν λέγεται «ὡς φασίν» (κεφ. 65), ἥτοι τὰ λεγόμενα ἀναφέρονται εἰς τὴν κοινῶς ἐπικρατοῦσαν ἀντίληψιν. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀντίληψιν ἐπιμαρτυροῦν καὶ τὸ «Περὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου» ἔργον τοῦ Ἐμέσης Νεμεσίου (Μ. 40, 504—817) καὶ τὸ ἔργον «Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς» Μελετίου τοῦ Μοναχοῦ (Μ. 67, 1076—1309), εἰς τὰ ὁποῖα παρέπεμψεν ἦδη ὁ Haidacher καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέρει καὶ ὁ Δ. Ν. Μωραΐτης. Τὰς ἰδίας ἀντιλήψεις εὐρίσκει κανεὶς καὶ εἰς τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεῖα καὶ εἰς τὸν Σχολιαστὴν του (Παιδαγ. I, Β', 5, 1 καὶ II, Β', 34, 2). Ὁ Χρυσόστομος κατὰ τὰς σπουδὰς του ἐν Ἀντιοχείᾳ εἶχε μάθει ὅ,τι ὡς γενικὸν κτῆμα ἐδιδάσκετο καὶ τὰς ψυχολογικὰς γενικὰς γνώσεις⁸⁴. Ὡστε καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ παρουσία ἢ ἡ ἀπουσία τῶν κοινῶν γνώσεων νὰ μὴ ἔχη καὶ εἰδικὴν τινα ἀποδεικτικὴν σπουδαιότητα.

3. Ἡ ἀρετολογία.

Ὅμοια μὲ τὰ περὶ τῆς ἔδρας τῶν ψυχ. λειτουργιῶν ἤμποροῦν νὰ λεχθοῦν καὶ διὰ τὴν ἀρετολογίαν (κεφ. 65), ἡ ὁποία δεικνύει τὴν ἐπίδρασιν κοινῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων. Ὅλη ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλλ. φιλοσοφίας, ὥστε μόνον ἢ μὴ ἐπίδρασις νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐμβάλῃ κανένα εἰς σκέψεις. Περὶ δὲ τῆς «μεσότητος» (κεφ. 69) ὁ Χρυσ. καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἔργα του παρουσιάζει ὁμοίας ἀντιλήψεις, ἀφοῦ ὁμιλεῖ σχετικῶς καὶ εἰς τὴν ἰστ' ὁμιλ. εἰς Ματθ. § 7 (Μ. 57, 248).

(Συνεχίζεται)

84. Περὶ τῶν σπουδῶν του βλ. Chr. Baur, Α', σελ. 16—21. Ρητορικὴν ἤκουσεν ἀπὸ τὸν Λιβάνιον καὶ φιλοσοφίαν ἀπὸ τὸν Ἀνδραγάθιον, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκε τὰ τῆς ἐποχῆς «ἐκλεκτικῶς». Εἰς τὴν ἰατρικὴν ἀνθρωπολογίαν ὁ Χρυσ. κατεῖχε τὰς γενικὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του.